

สารัตถะในพระปฏิสมภิทาวิภังค์สำนวนล้านนา

Essence of Paṭisambhidā Vibhaṅga in Lanna Version

พระมหาจักรพันธ์ สุรเตโช¹,

พระครูสังฆรักษ์อำนาจ ธีรวิริโย²,

พระครูไพโรจน์คีรีรักษ์³ และ พระครูสิริสังวรบัณฑิต⁴

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่^{1,2,4}

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงราย³

Phramaha Jakkapan Suratejo¹,

Phrakhru SangharakAmnat Thiraviriyo²,

Phrakhru Phairotkirak³ and Phrakhru Sirisangwonbandit⁴

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus^{1,2,4}

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Rai Campus³

Corresponding Author, Email: commb444@gmail.com

บทคัดย่อ

ปฏิสมภิทาวิภังค์ เป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งในคัมภีร์พระวิภังค์ ในพระอภิธรรมปิฎก เรียกว่า พระอภิธัมมา 7 คัมภีร์ สำนวนล้านนา จารเมื่อจุลศักราช 1228 อายุได้ 154 ปี จารโดย คณิธยารัสสภิกขุ เนื่องจากเป็นคัมภีร์เก่า และเป็นมรดกทางคำสั่งสอนแบบท้องถิ่น ผู้เขียนจึงมีวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์สารัตถะสำคัญของคัมภีร์วิภังค์ ส่วนปฏิสมภิทาวิภังค์อย่างละเอียด โดยจะนำเสนอลักษณะการแต่งคัมภีร์เสนอสารัตถะเนื้อหาสำคัญที่ปรากฏในคัมภีร์ ท้ายสุดวิเคราะห์คุณค่าที่ได้จากคัมภีร์นี้ เป็นการศึกษาเอกสารมีผลการศึกษา ดังนี้ ลักษณะการแต่งคัมภีร์อภิธัมมาสำนวนล้านนาคือเป็นการรวบรวมข้อความซึ่งนำมาจากพระอภิธรรมปิฎก ฎีกาอภิธรรม และอนุฎีกาอภิธรรม แต่งเป็นแบบนิสสัย คือ แบบแปลแบบยกศัพท์ มีภาษาบาลี แล้วแปลความตามจินตวิสัยล้านนา ในด้านวิเคราะห์สาระเนื้อหา ผู้แต่งได้กล่าวอารัมภบทด้วยการนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย แล้วจึงอธิบาย ปฏิสมภิทา ความรู้แตกฉาน ปัญญาแตกฉาน ซึ่งมี 4 ประการ คือ 1) อตถปฏิสมภิทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ มีความแตกฉานในเนื้อหา ในความหมาย รู้จริงเข้าใจจริง หัดตั้งคำถามเพื่อตรวจสอบตัวเอง 2) ัมมปฏิสมภิทา ปัญญาแตกฉานในธรรม จับประเด็นได้ จับจุดของเรื่องได้ แยกฉานในตัวหลักตัวประเด็น 3) นิรุตติปฏิสมภิทา ปัญญาแตกฉานในนิรุตติ คือ ภาษาปัญญาแตกฉานในการใช้ภาษา สื่อภาษา สื่อความให้ผู้ฟังเข้าใจได้ 4) ปฏิภาณปฏิสมภิทา ปัญญาแตกฉาน

* ได้รับบทความ: 30 เมษายน 2569; แก้ไขบทความ: 27 พฤษภาคม 2569; ตอบรับตีพิมพ์: 5 มิถุนายน 2569

ในปฏิภาณ นำข้อมูลทั้งหลายมาเชื่อมโยงกันได้ สร้างเป็นความรู้ใหม่ ใช้แก้ปัญหาได้ตรงตามสถานการณ์
คิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ได้แล้วอธิบายปัญญุตติสัททะ คือ อักษรพินอินเป็นนามปัญญุตติ อธิบายคำบาลี
ประกอบกับบรรณกถาจารย์ พร้อมกับอ้างอิงข้อความของพระภิกษุมาประกอบคุณค่าที่ได้จากคัมภีร์นี้ คือ
ได้รับความเข้าใจเนื้อหาสาระ ครบตามหลัก “สาตถัง สัพพัญญชัง” นั่นคือ คงความอรรถ ตรงคำตามศัพท์
บริบูรณ์ทั้งอรรถและพยัญชนะ

คำสำคัญ: สารัตถะ; พระวิมังก์; ปฏิสัมภิทาวิมังก์; สำนวนล้านนา

Abstract

The Paṭisambhidā Vibhaṅga is one section of the Vibhaṅga in Abhidhamma Piṭaka that known as the “7 Abhidhamma Lanna Version”. Manuscript was inscribed in CS 1228 / BE 2409 (159 years) by Kanthiya Rassa Bhikkhu. This ancient document serves as a testament to the local instructional legacy and traditional wisdom. The aims of study are to examine the literary characteristics of the manuscript, to elucidate the principal doctrinal themes contained therein, and finally to evaluate the intellectual and cultural values derived from the text. Employing a documentary research methodology, the findings are as follows.

With regard to its compositional characteristics, this Lanna Abhidhamma manuscript represents a compilation of passages derived from the Abhidhamma Piṭaka, the Abhidhamma ṭīkā, and the Anuṭīkā commentarial traditions. The text is composed in the Nissaya style, namely an interlinear exegetical translation method in which Pāli lexical units are successively rendered and interpreted according to the literary and intellectual conventions of Lanna scholasticism.

Concerning the analysis of doctrinal content, the author commences with a formal prologue expressing reverential homage to the Triple Gem before proceeding to explicate the concept of Paṭisambhidā analytical knowledge or discriminative insight which is classified into 4 categories: (1) Atthapaṭisambhidā, analytical insight into meaning, denoting profound comprehension of content and significance, genuine understanding, and the cultivation of critical self-examination through reflective inquiry; (2) Dhammapaṭisambhidā,

analytical insight into doctrinal principles, referring to the capacity to discern essential themes and fundamental issues with precision and clarity; (3) Niruttapaṭṭisambhidā, analytical insight into linguistic expression, namely mastery in the use and communication of language so as to convey meaning intelligibly and effectively to an audience; and (4) Paṭibhānapaṭṭisambhidā, analytical insight into eloquent ingenuity, referring to the ability to synthesize diverse bodies of knowledge, generate new understanding. Such wisdom applies itself aptly to the resolution of problems according to the exigencies of each occasion, and is furthermore capable of devising novel and creative inventions. Thereafter, let there be an exposition of commentator and citation of sub commentaries.

The principal value of this manuscript lies in its comprehensive preservation and exposition of doctrinal meaning in accordance with the traditional principle of “sātham sabyañjanam” that is, the complete preservation of both semantic content and linguistic formulation. The text thus maintains fidelity simultaneously to meaning (attha) and verbal expression (byañjana), achieving completeness in both doctrinal substance and philological precision.

Keywords: Essence; Vibhaṅga; Paṭṭisambhidā Vibhaṅga; Lanna Version

บทนำ

คัมภีร์พระไตรปิฎก ถือเป็นคัมภีร์หลักในการศึกษา และเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาในแต่ละครั้งจะมีพระสาวกเป็นผู้ท่องจำไว้เสมอโดยในขณะนั้น เรียกว่า “พระธรรมวินัย” เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว พระสาวกจึงมีการรวบรวมให้เป็นหมวดหมู่ ต่อมาภายหลังได้รวบรวมหลักคำสอนแบ่งเป็น 3 หมวด และจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร ปรากฏขึ้นในการทำสังคายนาครั้งที่ 5 ที่ลัทธิกา เมื่อ (พ.ศ.433) คือ เปลี่ยนการศึกษา หรือสืบทอดจากการท่องจำแบบมุขปาฐะ เป็นการบันทึกลงในใบลานถือว่าการปฏิวัติวงการธำรงพระพุทธศาสนาครั้งสำคัญ (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2513 : 46)

อภิธรรมปิฎก หรือ เรียกสั้นๆ ว่า พระอภิธรรม เป็นหมวดที่ประมวลพุทธพจน์ เกี่ยวกับหลักธรรม ที่เป็นวิชาการ ว่าด้วยเรื่องของปรมัตถธรรม มี 4 ประการ ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน เป็นสภาวะธรรม ล้วนๆ พระอภิธรรมปิฎก แบ่งออกเป็น 7 คัมภีร์ ได้แก่ 1) อัมมสังคณี ว่าด้วย ธรรมะที่ประมวลไว้เป็นหมวดเป็นกลุ่ม เรียกว่า กัณฑ์ มี 4 กัณฑ์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 34 ข้อ 1-3 : 1)

2) วิภังค์ แสดงการจำแนกปรมัตถธรรมออกเป็นข้อ ๆ แบ่งออกเป็น 18 วิภังค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 35 ข้อ 1-2 : 1) 3) ธาตุกถา แสดงการจัดหมวดหมู่ของปรมัตถธรรม โดยสงเคราะห์ด้วยธาตุ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 36 ข้อ 1 : 1) 4) ปุคคลบัญญัติ ว่าด้วย บัญญัติ 6 ประการ เกี่ยวกับบุคคล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 36 ข้อ 1-3 : 135) 5) กถาวัตถุ ว่าด้วย คำถามคำตอบ ประมาณ 219 หัวข้อ อันถือเป็นหลัก ในการตัดสินเรื่องปรมัตถ์ของนิกายเถรวาท (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 37 ข้อ 1 : 1) 6) ยมก การวินิจฉัยด้วยวิธีถามตอบ โดยตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ ๆ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 38 ข้อ 1-3 : 1) 7) มหาปฏิฐาน แสดงเหตุปัจจัยแห่งปรมัตถธรรมโดยพิสดาร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 40 ข้อ 482 : 1)

ในส่วนที่เกี่ยวกับคัมภีร์วิภังค์ คัมภีร์นี้ได้จำแนกปรมัตถธรรมออกเป็นข้อๆ แบ่งออกเป็น 18 วิภังค์ เช่น ชันธวิภังค์ จำแนกขันธ ออกเป็น 5 กอง ประกอบด้วย รูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ และวิญญาณขันธ รูปขันธ ก็คือ รูป เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ เป็นเจตสิก ส่วนวิญญาณขันธ ก็คือ จิต ดังนั้น ขันธ 5 ก็คือ จิต เจตสิก รูป นั่นเอง หรือ รูป กับนาม

ในล้านนา มีแนวคิดเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา ด้วยการสร้างคัมภีร์ไบลานดังจะพบได้จากข้อความท้ายคัมภีร์ไบลานหลายเรื่องที่ระบุว่า “โซฎกะวรพุทธศาสนา 5 พันพระวัสสา” คือ ทรายไดยังมี คัมภีร์ธรรมที่จารึกหลักธรรมคำสอนอยู่ พระพุทธศาสนาจะมีอายุสืบทอดได้ ถึง 5,000 ปี ในจำนวนคัมภีร์ภาษาล้านนาที่มีการปริวรรตและแปล เพื่อนำองค์ความรู้มาศึกษามีจำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นวัดที่มีปราชญ์สำคัญ คือครูบากัญจนอรัญญวาสีท่านได้รวบรวมคัมภีร์ไบลานทั่วล้านนา และเก็บรักษาไว้อย่างสมบูรณ์ คือ พระอธิธัมมา 7 คัมภีร์แบบนิสสัย จารเมื่อจุลศักราช 1228 อายุได้ 154 ปี ผู้จารคัมภีร์นั้น ชื่อคันธียรสสภิกขุ คัมภีร์อธิธัมมาสำนวนล้านนานี้ เป็นข้อความซึ่งนำมาจากพระอธิธรรมปิฎก ฎีกาอธิธรรม และอนุฎีกาอธิธรรม แต่การแปลนั้นเป็นการแปลแบบยกศัพท์ของจินตakilล้านนา ซึ่งคัมภีร์นี้ทำการปริวรรตและกลับความให้เป็นภาษาไทยกลางโดย พระมหาจักรพันธ์ สุรเดโช โดยเฉพาะ คัมภีร์พระวิภังค์สำนวนล้านนา มีจำนวน 48 หน้าลาน ผูกที่ 2 แต่ในที่นี้จะได้นำสารัตถะสำคัญ หรือหมวดธรรมสำคัญ โดยเฉพาะ ปฏิสัมภิทาวิภัง มาแสดงเพื่อให้เกิดองค์ความรู้และความเข้าใจในเชิงวิชาการสืบไป

อาร์มภพ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส จตฺสจฺจทฺทสฺเสนาโถ จตฺฐาธมฺมสงฺคินิ ปกาสะยิตฺวา สมพุทฺโธ ตสฺสทสมนฺนตฺโร อุเปโต พุทฺธธมฺเมติ อญฺญารสฺนาขนฺธาทีวาทิวนคานํ วเสณํ ยํ วิภงฺคเทสยิ สตฺถา ตสฺส สวณฺณนา ตฺโข อิทานิ ยสฺมา สมปฺโต ตสฺมา ตสฺสตฺถวณฺณนา กริสฺสามิ วิชาทิตฺวา โปราณตฺถถานยํ สทฺธมฺเม คารวณฺณํ กตฺวา ตํ สฺสณถ สฺสมาทิตฺวา ปญฺจกฺขนโธ รุปกฺขนโธ เวทนาขฺนโธ สลฺยาขฺนโธ

สงขารชนโธ วิญญานชนโธ พระพุทธเจ้าได้เทศนาธัมมสังคินีปกรณ์ แปลงยังกุสลาธัมมทั้งหลาย กฎด้วยกัณฑ์ 4 ประการ อันมี จิตตูปปาตกัณฑ์ เป็นต้น ที่นี้จักเทศนายังวิภังคปกรณ์ด้วยสามัตถะ แสดงยังขันธาทิธัมมทั้งหลายเล่า จักกล่าวว่า ปญจกชนโธ รูปกชนโธ เวทนากชนโธ สลยญากชนโธ สงขารกชนโธ วิญญานกชนโธ นี้แล ปกรณ์อันนี้ได้ชื่อวิภังค เหตุเป็นที่อันพระแสดงยังขันธาทิธัมมทั้งหลายด้วย อัตถะว่า ขนธาโท วิชชชยนิติ เอตถา วิภังโก ดังนี้ ด้วยแท้ พระพุทธเจ้าเทศนาวิภังคปกรณ์กฎเป็นวิภังคปริจเฉท 18 คือ ขนธาวิภังค สจจวิภังค อินทริยวิภังค ปฏิจจสมุปปาตวิภังค สติปฏฐานวิภังค สมุปปธานวิภังค อิทธิปาตวิภังค โพชฌณควิภังค มคควิภังค ฌานวิภังค อปปมณญยาวิภังค สิกขาปทวิภังค ปฏิสมภิทาวิภังค ญาณวิภังค ขุททกเวตถวิภังค ธมมทพวิภังค เกินวิภังคปริจเฉท 18 นั้น พระพุทธเจ้าเทศนา ขันธวิภังคอันเป็นอาทิไฉนว่า ปญจกชนโธ รูปกชนโธ เวทนากชนโธ สลยญากชนโธ สงขารกชนโธ วิญญานกชนโธ ดังนี้

เทศนาวิภังคทั้งหลายอันมีอายตนะวิภังคเป็นต้นด้วยลำดับไปถึงสิกขาปทวิภังคอันครบ 14 แล้ว อันจักเทศนายังปฏิสมภิทามี 5 วิภังคอันครบ 15 เล่า จักกล่าวว่า จตตารโ ปฏิสมภิตา อตถปฏิสมภิตา ธมมปฏิสมภิตา นิรุตติปฏิสมภิตา ปฏิภาณปฏิสมภิตา นี้แล มักว่า ปเภทแห่งญาณอันชื่อปฏิสมภิทามี 4 คือ อตถปฏิสมภิตา ธมมปฏิสมภิตา นิรุตติปฏิสมภิตา ปฏิภาณปฏิสมภิตา แล เกินปฏิสมภิตา 4 ประการ นั้น ญาณอันเป็นในอัตถะชื่อ อตถปฏิสมภิตา เหตุบาสิว่า อตถ ญาณ อตถปฏิสมภิตา ดังนี้ มักว่า ได้ญาณอันเขตนกกฎหมายยังปเภทแห่งอัตถะ เหตุอรรถกถาว่า อตถปฏิสมภิตาติ อตถ ปฏิสมภิตา อตถปปเภทสส ลกขณวิภาวนาวตถตถานรณสมตถ์ อตถ ปเภทคต ญาณนติ อตถ โถ ดังนี้

เหตุที่ได้ชื่อว่า นิรุตติปฏิสมภิตา

มักว่านั่น คำอรรถกถาอันว่า ตสมิ อตถ จ ธมเม จ ยา สภาวนิรุตติ ตสสา อภิลาเป เहांนี้ ไชบทว่า ตตร ธมมนิรุตตาทิลาเป นั้น ได้สำแดงสัททัตถะด้วยย่อก่อนแล ที่นี้จักไขเป็นอธิบายัตถะให้แจ้ง จักกล่าวว่า ต สภาวนิรุตตาสทท์ อารมณณ กตวา ปจจเวกชนตสส ตสมิ สภาวนิรุตตาทิลาเป ปเภทคต ญาณ นิรุตติปฏิสมภิตา นี้แล บอกหลังอันว่า ตสส อภิลาเป แล ตสมิ สภาวนิรุตตาทิลาเป แห่งนี้ได้อันเดียวกัน ให้รู้ อัตถะแห่งบทว่า ธมมนิรุตตาทิลาเป ในบาลียังดูเป็น มลญ หั้นแล จักเป็น กम्मธารยสมาสวาทธมมนิรุตติ เอว อภิลาโป ธมมนิรุตตาทิลาโป ว่านั่น ก็ควรว่าเป็น ตบปฐิสสมาวาทธมมนิรุตตาทิลาโป ว่านั่นก็ควรแล เกินอัตถะ 2 ประการนั้น เมื่อเป็น กम्मธารยสมาส นั้น อัน ภิลาสททา อันว่าเป็น กम्मสาธนา อภิลปิต พโพ อุจจาเรตพโพติ อภิลาโป ได้สัททะอันปุคคละหากกล่าวหากอ่านออกนั้นหั้นแล สัททะนั้นชื่อ นิรุตติ ด้วยอัตถะว่า นิราเรตวา อุจเจเตติ นิรุตติ สททชาต อันไดอันปุคคละยกอัตถะออกแล้วกล่าว สัททชาตออกนั้น ชื่อ นิรุตติ ธมโม เอวนิรุตติ ธมมนิรุตติ คือ สภาวะอันไม่ปลี่ยนแปร ชื่อ ธมมนิรุตติ ได้สภาวะนิรุตติอันเป็น มคธาสา สิ่งเดียวแล สภาวนิรุตติสัททะนั้นเป็นอัน 1 เป็นปรมัตถสัททะอันเป็นปัญญัตติสัททะอักขระละตัว

ยามเมื่อมาปรากฏแก่โสดทวารวรีนั้นชื่อ ปรมัตถสัททอักษรสุมทนาย คือ อักษรวฬี คือ ยามเมื่อมาปรากฏ
 แก่มโนทวารวรีนั้นชื่อ ปัญญัตติสัททะ มกกว่าบุคคลจะได้ยินผู้อื่นกล่าวอักษร 4 ตัว คือ ตัง ผสส นั้น
 เมื่อปรากฏซึ่ง 7 อักษรตัวเดียวก็หากเป็น 2 วิถี คือ โสดทวารวรี นั้น ชื่ออันเป็น ปจฺจุปนรูปตทานุตตก
 มโนทวารวรี อันเป็น ติตรม ถัดนั้น สุทรมโนทวารวรี อันเอา นามปัญญัตติ คือ อักษรวฬี อันว่า ผสส
 นั้นเป็นอาร์มมณะเป็นวิธิศร 5 ถัดนั้น สุทรมโนทวารวรี อันเอาอรรถปัญญัตติเป็นอาร์มมณะเป็นศร 6 นั้น
 จักรู้ว่าอรรถแห่งผสสสัททว่าได้ผสสเจตสิกแล เมื่อบุคคลได้ยินเสียงผู้อื่นกล่าวอักษร 3 ตัวว่า เวทนา
 ว่านั้นก็เป็น 8 วิถี คือ ปรารภซึ่ง เว อักษร ก็เป็น 2 วิถี โสดทวารวรี ตนุตตกมโนทวารวรี เมื่อปรารภ
 ซึ่ง ท อักษรก็เป็น 2 วิธีสันเดียว เมื่อปรารภซึ่ง นา อักษรก็เป็น 2 วิธีสันเดียว ถัดนั้น สุทรมโนทวารวรี
 อันศร 7 จักเอานามปัญญัตติ คือ อักษรวฬี อันว่า เวทนา นั้นเป็นอาร์มมณสุทรมโนทวารวรีอันศร 8
 จักเอาอรรถปัญญัตติเป็นอาร์มมณะ จักรู้ว่าเวทนานั้นได้เวทนาเจตสิกอันรู้ส่วยอาร์มมณะนั้นแล เหตุตั้งนั้น
 อักษรละตัว เมื่อมาเป็นอาร์มมณะแต่โสดทวารวรีแล ตนุตตกมโนทวารวรีนั้น ชื่อ ปรมัตถสัททอักษรวฬี
 อันว่า ผสส เวทนา อันเป็นอาร์มมณแก่ สุทรมโนทวารวรี นั้น ชื่อ ปัญญัตติสัททะ แล เหตุตั้งนั้น ฎีกา
 จริยะจักพิจารณาอย่างสภาวะนิรุตติสัททอันเป็นอาร์มมณแห่งนิรุตติปฏิสัสมิทาญาณ ตามเกจิอาทกะก่อน
 จักกล่าวว่า ตสส ภวานิรุตติสัทท อาร์มมณ กตวา ปจฺจุปนตสส ตสฺมิ สภาวนิรุตติภิกขาเป ปภทตตญาณ
 นิรุตติปฏิสัสมิทาติ วุตตตตานิรุตติสัทท อาร์มมณาย โสตวิญญานวิธียา ปรมโต มโนทวาร นิรุตติ ปฏิสัสม
 มิทาปิวัตติติ วทนติ นิรุตติ ปฏิสัสมิทา ปจฺจุปนนารมมณชาติ วจัน สหุทกเหตุวา ปจฺฉาชาชนัน สนทยวุตต
 ติ วทนติ ดังนี้ อธิบายว่าสันนี้ เกจิอาจารย์ทั้งหลายว่า นิรุตติปฏิสัสมิทา ไม่ว่าเอาในโสดทวารวรีนั้น
 หากเอาในมโนทวารวรีอันเป็นพายหน้าโสดทวารวรีแล ตนุตตกมโนทวารวรี นั้นตาย คือ วิธีก่อนเอานาม
 ปัญญัตติเป็นอาร์มมณะนั้นแล แท้แล คำอันว่า โสตวิญญานวิธียา ปรมโต มโนทวาร ว่านั้น เหมือนตั้ง
 จักเอา ตนุตตกมโนทวารวรี หั้นตาย ด้วยแท้ ไม่เป็นนั้น ด้วยแท้ ตนุตตกมโน ทวารวรี หากเข้า
 ในบทว่า โสตวิญญานวิธียา นั้น เหตุว่า โสดทวารวรี แล ตนุตตกมโนทวารวรี แล เป็นปรมัตถสัททอาร์ม
 มณะตั้งกันตาย เหตุตั้งนั้น ปรมโต มโนทวาร นั้นเอา สุทรมโนทวารวรี อันเอาอักษรวฬีอันเป็นนามปัญญัตติ
 เป็นอาร์มมณะนั้นตาย เทียมย่อเป็นดังกล่าว่า วจีสถานุสาเรน โสตวิญญานวิธียา ปวตตานนตรูปปนม
 โทวารสส โคจรา นั้น บทว่า โสตวิญญานวิธียา นั้น ตนุตตกมโนทวารวรี ก็เข้าตาย บทว่า ปวตตานน
 ตรูปปนน มโนทวารสส นั้นก็ได้ สุทรมโนทวารวรี เอาอักษรวฬี อันเป็นนามปัญญัตติเป็นอาร์มมณะ
 แม่นที่นี้ก็สันเดียวแล เหตุใดจักรู้ว่านิรุตติปฏิสัสมิทาพ้อยเอาในมโนทวารวรีพายหน้าสันนี้นั้นชา ก็เหตุอ
 ถกถว่า สภาวนิรุตติสัททอาร์มมณ กตวา ปจฺจุเวกชนตสส ตสฺมิ สภาวนิรุตติภิกขาเป ปภทตตญาณ
 นิรุตติปฏิสัสมิทา นี้แล บทว่า ปจฺจุเวกชนตสส เป็นสัมพันธะไปรอด ปภทตตญาณ ให้รู้ว่า นิรุตติปฏิสัสม
 มิทา นั้นได้ญาณอันเป็น ปภทต คืออันรู้ปภทในนิรุตติว่า อัย สภาวนิรุตติ วา นิรุตติ เป็นต้นว่า ผสส
 ชื่อ สภาวนิรุตติ นิรุตติ อันว่า ผสส ผสสา นั้นใช่สภาวนิรุตติญาณแห่งผู้ได้ยินสภาวนิรุตติสัททด้วยโสด

ทวารวิธีก่อนแล้วจักพิจารณาดูก่อนแล้วรู้ว่าอันนี้เป็นสภานิรุตติแล้วนั้น ญาณ อันนี้ชื่อนิรุตติปฏิสัมภิทาแล ปเภทคต นั้นเอาอรรถะว่า ปเภท คจฉติ ชานาติติ ปเภทคต อัย นสภานิรุตติ เมื่อเอาอรรถะสนนี้ ตสมิ สภานิรุตตาทิลาเป เป็นอาธารไปรอดปเภทไยว่า ปเภทนา คจฉติ ปวตตติติ ปเภทคต ตามไยนี้ ตสมิ สภานิรุตตาทิลาเป เป็นอาธารไปรอด คต ญาณ อันรู้ปเภทในสภานิรุตติว่าอันนี้เป็นสภานิรุตติแล้วนั้น ญาณ อันนั้นหากพึงรู้ว่าได้ในมโนทวารวิธียายหน้าหั้นแล ญาณ อันมีในโสททวารวิธียายจักว่าไม่เป็น ปเภทคต ได้ คณินิรุตติปฏิสัมภิทาได้ญาณอันเป็นปเภทคตสนนี้ ตสมิ สภานิรุตตาทิลาเป นั้นก็พึงรู้ว่าได้ อักขรวฬิ อันเป็นปัญญุตติแล คณเอาอรรถะสนนี้ นิรุตติปฏิสัมภิทา พระพุทธเจ้าเทศนาในปัญหา ปุจฉากพ้อยไม่ว่าปัญญุตตารัมมณะ พ้อยว่า ปัจจุปนนารัมมณา เหตุสังขา เกจิอาจารย์เจ้าทั้งหลายจักเอาอธิบายบาลีบทนั้นจักว่า นิรุตติปฏิสัมภิทา ปัจจุปนนารัมมณาติ วจัน คเหตุวา ปจฉา ขา นาน สนธายวุตตนี้แล มกัว่าคำอันว่านิรุตติปฏิสัมภิทาปัจจุปนนารัมมณะนั้น พระพุทธเจ้าทำอาศัยซึ่งอันเอาสัททะอันเป็น ปัจจุปนนะนั้นเป็นอารัมมณะก่อนจักว่าอันนี้สภาวะนิรุตติ อันนี้ใช้สภานิรุตติ จักรู้วานั้น เมื่อพยายลุนตาย มกัว่าคำอันว่า ปัจจุปนนารัมมณ นั้น เทว่าด้วยเหตุปัจจารตาย มกัว่ายักชื้ออันว่า ปัจจุปนนารัมมณ อันเป็นชื่อแห่งญาณอันเป็นเหตุอันมีในโสททวารวิธินั้นขึ้นในญาณเป็นผละอันมีในมโนทวารวิธิลวตกล่าว เรียกญาณอันเกิดลุนอันเป็นผละนั้นว่า ปัจจุปนนารัมมณะ ว่าตามญาณอันเป็นเหตุแล มกัว่าบุคคลจะ จักรู้วานั้นเป็นสภานิรุตติ อันนี้ใช้สภานิรุตติ จักรู้วานั้น ก็เหตุไดยินสัททะด้วยโสททวารวิธีก่อนจักรู้ ด้วยเหตุอรรถกถาว่า เอว มย นิรุตติปฏิสัมภิทาสททารมมณา นามชาตान ปญญุตติ อารมมณา ยสมา สทพ สุตวา อัย สภานิรุตติ อัย นสภานิรุตติ ชานนติ ดังนี้แล

นิรุตติปฏิสัมภิทา ในบาลีปัญหาปุจฉก อธิบายความในฎีกาอภิธรรม

ปัจจุปนนารัมมณา นั้นก็ดี ว่านั้น มุขย คือว่า ด้วย นิปปริยาย แท้ อธิบายเป็นอันมกัแห่งฎีกาอยู่ สนั่นแล อันเป็นสังเขปตะแต่ตามฎีกาว่า นิรุตติปฏิสัมภิทา เอาในโสททวารวิธินิรุตติ เอา ปรมัตถสัททะ คือ เอกก อกขร เมื่อมาปรากฏในโสททวารวิธิตามวาทะแห่งเกจิอาจารย์ ปฏิสัมภิทาญาณ อันมีใน มโน ทวารวิธินิรุตติ ได้ ปัญญุตติสัททะ คือ อักขรวฬิ อันเป็นนามปัญญุตติ เหตุตั้งนั้น สัมมสิริอาจารย์จักกล่าวใน สททเภทจินตา ว่า นิรุตติ ปฏิสัมภิทาปาลีเยกมกขร วิเสสุปปตติยา นามปญญุตติ ตีหิ วุจเจต อักขรวฬิ สงขาตาสมูโห ปริพยตติยา นามนติ เกจิเยทยยวสุตยอกขรสมุโหโต นามนตุโลกสงเกตเมกั สณญินิทสนัน ดังนี้ แท้แล สภานิรุตตินั้นได้ มคธภาสา เหตุฎีกาว่า สภานิรุตติตี มาคธภาสา อธิปตนา ดังนี้ มาคธภาสา นั้น ชื่อ สภานิรุตติ เป็นภาสาอันไม่รู้ปลิ้นแปรตั้งนั้น อฏฐารส ภาสา เป็นต้นว่า โอตตภาสา ตีราตสภาสา อนุทกภาสา โยนกภาสา ทมิลภาสา นั้นรู้ปลิ้นแปรไม่เพียง มาคธภาสา นั้นเป็น พรหมโวหาร อริยโวหาร ไม่รู้ปลิ้นแปร เหตุอรรถกถาว่า อัย เม เวกา ยถา ภุจจพรหมโวหารสงขาตมาคธภาสา ว น ปริวตตติ ดังนี้ ดังกุมารอันเกิดมาไม่รู้คำเทื่อ คณไดยินคำพ่อแม่กล่าวตามภาวาอันได้อัน 1 ก็เท่ากล่าวภาสาตามภาสา

พ่อแม่แล ตั้งไม่ได้ยินคำพ่อแม่ก็เท่าจกกล่าวมาครหาสาแล ผิดตั้งบุคคลผู้ 1 เกิดในป่าใหญ่หาผู้จกกล่าวจา
สั่งสอนไม่ได้ก็เท่าจกกล่าวมาครหาสาสิ่งเดียว ภาษาแห่งสัตว์อันเกิดมาในนิริยแลสัตว์จริงสานแล
เปตวิสัยแล ภาษาในมนุสสโลกก็ดี เทวโลกก็ดี ก็ย่อมเป็นมาครหาสาแวนมาก แม่นพระพุทธเจ้าจกยั้ง
เตปฏิกพุทธวณะขึ้นสู่บาลีตั้งนั้น ก็เท่ายกขึ้นด้วยมาครหาสาสิ่งเดียว เหตุมาครหาสานั้นให้รู้อัตถะง่ายแล
เหตุตั้งนั้น สภาวนิรุตติ ได้มาครหาสาเพื่อนั้นแล ปฏิภาณปฏิสัมภทา นั้นได้ญาณอันรู้ยังปภทในญาณ 3
ประการ คือ ญาณอันรู้อัตถะ แล ญาณอันรู้ธัมม แล ญาณอันรู้ยังนิรุตติในย อันรู้ยังปภทแห่งญาณ 4
ประการ คือ ญาณอันรู้อัตถธัมมนิรุตติปฏิภาณทั้ง 4 นั้น ชื่อ ปฏิภาณปฏิสัมภทา เหตุอรรถกถาว่า ญาณสุญ
ญาณนติ สัพพตถก ญาณ อารมณ กตวา ปจเวกขนตสส ปภทกต ญาณ ปฏิสัมภทา ดังนี้ สัพพตถก
ญาณ นั้นได้ปฏิสัมภทาญาณทั้ง 4 ในย 1 ว่า ได้ปฏิสัมภทาญาณทั้ง 3 อันต้น เหตุว่า ปฏิสัมภทาญาณ
ปฏิสัมภทา หากเข้าในอตถปฏิสัมภทาธัมมปฏิสัมภทา 4 อันนั้นแล้ว มกกว่า ปฏิภาณ ปฏิสัมภทา เป็นกุสล
เข้าในธัมมปฏิสัมภทาปฏิภาณปฏิสัมภทาอันเป็นกิริยาเข้าในอตถปฏิสัมภทา เหตุตั้งนั้น สัพพตถกญาณ เท่า
ได้ปฏิสัมภทา 3 เพื่อนั้น เหตุฎีกาว่า สัพพตถกญาณนติ อตถาทิสุญาณ ตยทิสัพเพสุ เตสุ จตฺสุ ปิวัตตต
ตากุสลกิริยาภูตย ปฏิภาณปฏิสัมภทาย ธมมตถกาวโต ติสฺส เอว วา ปวตตตตา สัพพตถกญาณนติ วุตต
ตั้งนี้ สัพพตถก เอตสสตี สัพพตถก ญาณ อันมีอัตถะคือ ฝโยชนะทั้งมวล มกกว่าให้แล้วฝโยชนะทั้งมวล
แก่ผู้พิจารณาว่าญาณอันนี้ให้เรึง อัตถะอันนี้ส่องให้รู้อัตถะอันนี้แล ว่านั้น เหตุตั้งนั้น ญาณอันนั้นชื่อ
สัพพตถกญาณ เอาสัพพตถกญาณอันนั้นเป็นอารมณณะแล้วรู้ว่า ญาณอันนี้รู้อัตถะอันนี้ รู้นิรุตติอันนี้
ชื่อ ปฏิภาณปฏิสัมภทา แล ปฏิภาณปฏิสัมภทา นั้นรู้จักจะแห่งปฏิสัมภทาผู้อื่นว่าอันนี้เป็นกิจจะแห่ง
ปฏิสัมภทา อันนี้เป็นกิจจะแห่งปฏิสัมภทาอันนี้แล ว่านั้นหั้นแล พ้อยจักให้แล้วกิจจะแห่งปฏิสัมภทาผู้อื่น
ไม่ได้ เป็นตั้งธัมมกถิกกิกขุตนเป็นพหุสุตต เท่ารู้จักจะแห่งธัมมกถิกกถนอปปสุตตพุน ตนพ้อยจักให้แล้วอัน
นั้นก็ได้ มกกว่า ธัมมกถิกกถนเป็นอปปสุตตนั้นประกอบด้วยเสียงอันม่วนเสียงตินิก เทสนาธัมมที่ใด
ปริสทข้าเขือกเล็กสาธการสักเสียนยอคุณมากนั ธัมมกถิกกถนเป็นพหุสุตตนั้นเสียงอ่อนไม่ม่วนไม่ตินิก
ได้ยินกิกขุตนเป็นอปปสุตตเทสนาธัมมอันใดก็รู้ช้อน เท่าจกให้ม่วนให้เหมือนดังอันตนเป็นอปปสุตตนั้น
ไม่ได้ อันนั้นแลมีสันโด ปฏิภาณปฏิสัมภทาก็เสมอดังพหุสุตตกิกขุตน ปฏิสัมภทา 3 อันหลอ คือ เสมอดัง
อปปสุตตกิกขุตนแล เหตุอรรถกถาว่า ตตถ กิจจาปี ปฏิภาณปฏิสัมภทา อิมิสสา อิห กิจจ อิมิสสา อิห กิจ
จกินติ อิตราส ปฏิสัมภทาน กิจจขานาติ สย ปน ตาส กิจจ กาคุน สกโกติ พหุสุตตธัมมกถิกโก วีย อปปสุต
ตสส ธัมมกถิกสส ตั้งนี้ แท้แล

เสกขภูมิ อเสกขภูมิ ในวิภังค์สำนวนล้านนา

เหตุอรรถกถาว่า อิมา จตฺสโส ปฏิสัมภทา ทวิสฺฐาเนสุ ปภท คจณนติ ปณจหิ การณหิ วิสทา โทน
ตีติ เวทิตพพา กตเมสุ ที่สุ เสกขภูมิย จ ตั้งนี้ ปฏิสัมภทาอันถึงปภทในอเสกขภูมินั้นได้ปฏิสัมภทา

แห่งอัสติมหาเถรทั้งหลายเป็นต้นว่า สาริปุตตเถร โมคคัลลานเถร มหากัสสปเถร มหาโกฏิเถร นั้นแล ปฏิสัมภิทาอันถึงปภทในเสกขภูมินั้นได้ปฏิสัมภิทาแห่งอาณันทเถรแล จิตตคหปติธัมมิกอุปาสิก อุปาสิกห ปติแล อุชชุดตราชูปาสิกา เป็นต้นแล ปุณฺณมนเณเรียนปริยัตติพุทธวจนมากเท่าใดก็ดี พ้อยจักได้ถึงปฏิ สัมภิทาไม่ห่อนมีแล เหตุอรรถกถาว่า พหุ ปิ อุกคเหตวา ปน ปุณฺณสส ปฏิสัมภิทา ปุณฺณม นตถิ ดังนี้ ปฏิสัมภิทาจักเป็นวิสัทสละกล้าคนนัก ด้วยเหตุ 4 ประการนั้นคือ อธิคม 1 ปริยัตติ 1 สวณ 1 ปุพฺพโยค 1 เหตุอรรถกถาว่า กตเมหิ ปญจหิ การณเห วิสทา โหนตติ อธิคมปริยัตติยา สวณเนน ปปริพจนาย ปุพฺพ โยเคน ดังนี้ อธิคม ได้ อรหตฺตผล คณฺบุคคละได้ถึงอรหตฺตผล ปฏิสัมภิทาก็จักเป็นวิสัทปริยัตติ ได้พุทธ วจนคณฺบุคคละได้เรียนพุทธวจน ปฏิสัมภิทา ก็จักได้เป็นวิสัทสวณะได้ธัมมสวณะ คณฺบุคคละใส่ใจฟัง ธัมมด้วยอันครบแท้ ปฏิสัมภิทาก็จักเป็นวิสัทปริจจาได้อรรถกถา คณฺบุคคละเรียนบาลีแล้ว พ้อยกล่าวยัง อรรถกถาแห่งบาลีตั้งนั้น ปฏิสัมภิทาก็จักเป็นวิสัทหะ คณฺปโยคได้ภาวะแห่งบุคคละมีกัมมัญฐานได้นำไปด้วย สามัตถะอันเจริญด้วยในยอันเป็น ทรณ แล ปจฺฉาทรณ คือ บำเพ็ญ คตปจฺฉาคตวตฺต แล คณฺ ปุพฺพโยค มีสณฺนั้น ปฏิสัมภิทาก็จักเป็นวิสัทหะแล เหตุอรรถกถาว่า ตตถ อธิโม นาม อรหตฺตํ ตํ หิ ปวตฺตสส ปฏิสัมภิทา วิสทา โหนติ ปริยัตติน พุทฺธวจนํ ตํ หิ อุกคณฺหนตสส ปฏิสัมภิทา โหนติ สวณํ นาม ธมฺมสสวณํ สกกจํ ธมฺมํ หิ สุนนตสส ปฏิสัมภิทา วิสทา โหนติ ปปริพจนา นาม อตฺตกถา อุกคหิตปาลิยา อตถิ กเถเน ตสส ปฏิสัมภิทา วิสทา โหนติ ปุพฺพโยโค นาม ปุพฺพโยคาวจร ตฺหรณา ปจฺฉาทรณา ญเณน ปริหตฺตกมฺมญฺ ฐานตา ปุพฺพโยคาวจรสสหิ ปฏิสัมภิทา วิสทา โหนติ ดังนี้ เภินเหตุ 5 ประการนั้นตั้งปริยัตติแลธัมมสวณะ แลปริพจนา 3 อันนี้เป็น พลวกรณ เหตุให้ปฏิสัมภิทาถึงปภทแควนมีกำลังนัก ปุพฺพโยค นั้นเป็นพลวัจจย แก่อธิคม คือ เป็นเหตุให้ได้ถึงอรหตฺตผลแท้ เหตุ

อรรถกถาว่า ปริยัตติสวณ ปริพจนาคติ อิมานิ ตีณิ ปภท เสวการณานิ ปุพฺพโยโค อธิคมสส พลวปจฺฉิยา ดังนี้ ด้วยปุพฺพโยคนั้นก็ยังเป็นปัจจัยแก่ปภท คือ ปฏิสัมภิทา แล เทยังต่างกว่าปริยัตติแล สวณปริพจนา 3 อันนั้น มักว่า ปริยัตติ แล ธัมมสวณะ แล ปริพจนา แม่นมีก่อนก็ดี ไม่มีก็ดี ปฏิสัมภิทาหากแล้วด้วยปุพฺพ โยคสิ่งเดียว คณฺเวณปุพฺพโยค คือ สงฺขารสมมสส นั้น อันมีเมื่อก่อนก็ดี อันจักมีบัดนั้นก็ดี ปฏิสัมภิทาพ้อย จักเกิดด้วยปุพฺพโยคตั้งนั้น ก็ไม่มีแล เหตุอรรถกถาว่า ปริยัตติ สวณ ปริพจนาคติ ปุพฺเพ โหนตุ วามา วา ปุพฺพโยเคน ปุพฺเพเจว เอตฺรหิ จ สงฺขารสมมสสนํ วินาปฏิสัมภิทา นาม นตถิ ดังนี้ เภินปฏิสัมภิทา 3 อัน คือ ธมฺมปฏิสัมภิทา นิรุตติปฏิสัมภิทา ปฏิภาณ ปฏิสัมภิทา เท่าเป็นโลกิยะสิ่งเดียว ก็คือได้ญาณอันมีใน จิต 8 ลูก คือ กามาวจรกุสละญาณสัมปยุตต 4 กามาวจรกุสละกิริยาญาณสัมปยุตต 4 ตั้งอรรถปฏิสัมภิทา นั้นอันเป็นโลกิยะไม่มีสักอัน เป็นโลกุตตรก็มีนั้น มีในกามาวจรกุสละกิริยาญาณสัมปยุตต 8 ลูกนั้นเป็นโลกิยะ นั้นแล อันมีในมคฺคจิต 4 ผลจิตต 4 นั้นเป็นโลกุตตร เหตุบาลี ปญฺหาปุจฺฉากวาทิ โส ปฏิสัมภิทา โลกิยา อตถปฏิสัมภิทา สียาลอกิยา สียา โลกุตตร ดังนี้ แม่นอรรถกถากัว่า ตตถติ โสม ปฏิสัมภิทา โลกิยา อตถ ปฏิสัมภิทา โลกิย โลกุตตร มีสสกาสาหิ นิพพานารมฺมณานํ มคคผลญาณํ เสนโลกุตตราปิ โหนติ ดังนี้

มากกว่า มคคญาณผลญาณ เอานิพพานเป็นอาร์มณณันนั้นก็เป็นอรรถปฏิสัมภิตา เหตุว่านิพพานนั้นเป็น
อริคนตพพผล ดาย เหตุฎีกา สมุทยปหาน สมุทยนิโรธานํ อริคนตพพภาวโต มคคนิพพานานํ เหตุ
เหตุผลาโว อาปชชติ ดังนี้ ญาณ อันมีญาณสัมปยุตตคามาวจรกิริยาจิต 8 ลูกนั้น ทัวแก่ปฏิสัมภิตาทั้ง
2 มคคญาณแลผลญาณนั้น เท่าเป็นอรรถปฏิสัมภิตาสึงเดียว เหตุอริธัมมภาวนิยาบาลีว่า ติสโส ปฏิสัมภิตา
คามาวจรกุสโลโต จตฺส ญาณสมปยุตเตสฺ จิตฺตูปปาเทสฺ กิริยโต จตฺส ญาณสมปยุตเตสฺ จิตฺตูปปาเทสฺ อุป
ปชชติ อตถธมม ปฏิสัมภิตา เอเตสฺ เจว อุปปชชติ จตฺส มคคสฺ จ จตฺส ผลสฺ จ อุปปชชติ ดังนี้ ปฏิสัม
ภิตาญาณ 4 ประการนี้ อริยสาวกเจ้าทั้งหลายผู้มียุญสมพารกตาธิการได้บำเพ็ญเต็มบอริมวลงแล้วตั้ง
นั้น คันได้ถึงอรรถตผลแล้ว ปฏิสัมภิตาญาณ 4 ประการก็ลวดแล้วบอริมวลงตั้งนั้น คันได้พึงอรรถตผล
แล้ว แล้วปฏิสัมภิตาญาณ 4 ประการก็ลวดแล้วบอริมวลง เหตุตั้งนั้น อรรถกถาจารย์จกกล่าววว่า เทสนาวส
สาเน ปฏิสัมภิตาหิ อรหตฺตํ ปาปุนิ ดังนี้เป็นต้นแล แม่นว่าสาวกเจ้าทั้งหลายก็ย่อมสำแดงอรรถนาคิธคคุณ
วิเสสให้ปรากฏตามโนยอันมาในอปปทานบาลีว่า ปฏิสัมภิตาจตฺสโส วิโมกขาปิจ อญฺญิเมสจาภิญญา สจจิก
ตากตํ พุทฺธสสาสนํ ดังนี้ชุนแล กล่าวสังวณณาปฏิสัมภิตาวิภังคปกรณด้วยอันย่อก็แล้วเท่านี้แล

สรุป

คัมภีร์วิภังคสำนวนล้านนา การเรียนการสอนพระอภิธรรมแบบล้านนา โดยพระคันธียรสสะภิกขุ
ได้รจนาตามแนวกศัพทโดยยกพระบาลีมาเป็นตัวแม่บทจากคัมภีร์อนุฎีกาภิธรรมของและคัมภีร์
อภิธัมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่เปลี่ยกศัพทแบบสละสลวยด้วยภาษาล้านนาจัดเป็นหมวดหมู่ตามอภิธรรม 7
คัมภีร์ จำนวน 7 ปกรณ์ เพื่อให้กุลบุตรสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมได้ง่าย คัมภีร์นี้มีเนื้อหาครอบคลุม
กว้างขวาง เป็นคู่มือใน การเรียนรู้พระอภิธรรมแบบง่ายๆ สมัยล้านนาโบราณ โดยจำแนกจิตไปตามประเภท
แห่งบุคคลในแต่ละภพภูมิ เป็นต้น ซึ่งท่านได้วางกรอบของการรจนาคัมภีร์เพื่อแสดงความสำคัญของ
เนื้อหาในคัมภีร์อภิธัมมาสำนวนล้านนา แบ่งออกเป็น 7 หมวด กล่าวถึงปรมัตถธรรม 4 จิต เจตสิก รูป
และนิพพาน ซึ่งจำแนกจิตออกโดย ประเภทต่างๆ ที่แสดงเนื้อหาโดยย่อที่สอดคล้องกับคัมภีร์อภิธัมมัตถ
สังคหะภาวินีฎีกาที่ใช้ในการเรียน การสอนพระอภิธรรมเช่น ในบุคคลเภทกล่าวถึงบุคคล 214 ประเภท
แบบง่ายๆ ในหมวดนี้จำแนก บุคคลกับจิต กล่าวถึงบุคคล 214 ประเภท โดยจำแนกบุคคลออกเป็น 3 กลุ่ม
ใหญ่ตามภูมิที่เกิด คือผู้ที่ยังข้องเกี่ยวอยู่ในกามาวจรภูมิ เรียกว่า กามาวจรบุคคล ผู้ที่ยังอยู่ในรูปาวจรภูมิ
เรียกว่า รูปาวจร บุคคล และผู้ที่ข้องอยู่ในอรุปปภูมิ เรียกว่า อรุปปาวจรบุคคล ซึ่งบุคคลแต่ละประเภท
แบ่งตามจำนวนของ ปฏิสนธิจิต รวมทั้งหมด 31 ภูมิ เป็นที่เกิดของบุคคล 214 จำพวก ส่วนอสังญ
สัตตพรหมก็เรียกว่า สุกตือเหตุกบุคคล เพราะปฏิสนธิด้วยรูปอย่างเดียว ซึ่งรูปทั้งหลายนั้นเป็นธรรมที่ไม่
มีสัมปยุตตเหตุ เหมือนกัน และในนิพพานเภทกล่าวประเภทแห่งนิพพานแบบง่ายๆ คือ นิพพานมี 2 คือ
สอุปาทิ เสสนิพพาน เพราะยังมีชั้นรัญจกที่ถูกยึดครองที่เหลือลงจากกิเลสอยู่

หลังจากภวังคจิตของนิพพาน จิตอนุภาติเสสนิพพาน เพราะยังมีชั้นธัญญะที่ถูกยึดครองที่เหลือนลงจากกิเลสอยู่ หลังจากภวังคจิต ของนิพพานจิต นิพพานชื่อว่า อนุตตระ (ยอดเยี่ยม) เพราะไม่มีธรรมอื่นที่ยิ่งกว่าตน และเพราะไม่มี ธรรมที่ยิ่งกว่า ที่เหมาะสมเพื่อกล่าวว่า ธรรมนี้ยิ่งกว่านิพพานโดยคุณความดีเป็นต้นที่พระกัลยาณ เถระได้รจนาตามแนวของคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะมีเนื้อหาที่สละสลวยจัดเป็นหมวดหมู่เป็นเรื่อง ๆ จำนวน 7 คัมภีร์กล่าวถึงปรมัตถธรรม 4 จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งจำแนกจิตออกโดยประเภท ต่างๆ เพื่อให้กุลบุตรสามารถเรียนรู้พระอภิธรรมปิฎกได้ง่าย

องค์ความรู้ใหม่

การบูรณาการการศึกษาอภิธรรมปิฎกเพื่อพัฒนานักศึกษาอภิธรรมรุ่นใหม่ โดยการบูรณาการองค์ความรู้จาก 3 แนวทาง ได้แก่ อภิธรรมปิฎกสำนวนล้านนา การศึกษาอภิธรรมปิฎกแบบอภิธรรมโชติกะ ภาคกลาง และการเชื่อมโยงการเรียนรู้ เพื่อพัฒนานักศึกษาอภิธรรมรุ่นใหม่ให้มีปัญญาแตกฉาน 4 ด้าน ได้แก่ อรรถ ธรรม นิรุตติ และปฏิภาณ โดยตั้งอยู่บนฐานพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งประกอบด้วยปรมัตถธรรม 4 คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน

ภาพที่ 1 การบูรณาการการศึกษาอภิธรรมปิฎกสู่การพัฒนานักศึกษาอภิธรรมรุ่นใหม่

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน.
- พระภัททตันต๊ะธัมมานันท์มหาเถระ (อัครมหาบัณฑิต). (2545). อภิธานมัตถสังคหะ และปรมัตถทีปนี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วัดท่ามะโอ.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2513). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: บรรณาคาร.